

УДК 349.42

М.Ю. ПОКАЛЬЧУК, Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВНАСЛІДОК ВИЗНАННЯ ЇХ БАНКРУТАМИ

Ключові слова: припинення діяльності, сільськогосподарські підприємства, банкрутство

Період становлення ринкових відносин в Україні характеризується кризою, яка спричинена у тому числі й неналежним правовим регулюванням інноваційних правових інститутів, до яких належить і банкрутство.

Процедура банкрутства є доволі складною. У чинному законодавстві передбачені особливості банкрутства сільськогосподарських підприємств, що обумовлені специфікою їх правового становища.

Питаннями припинення діяльності суб'єктів господарювання займалися такі науковці, як: О.М. Вінник, В.В. Джуль, Б.М. Поляков, М.І. Тітов, Г.Ф. Шершеневич, В.С. Щербина та ін. Проте, недостатня кількість робіт, присвячених дослідженню банкрутства сільськогосподарських підприємств. Тому метою цієї статті є дослідження окремих правових питань особливостей припинення діяльності сільськогосподарських підприємств внаслідок визнання їх банкрутами.

Практичне та теоретичне значення даного дослідження полягає у нормативному регулюванні питань банкрутства сільськогосподарських підприємств. Отримані результати можуть використовуватись у нормотворчій діяльності, а також у теорії аграрного права.

Історично склалося, що вчені-правники, які досліджували поняття банкрутства, будували свої точки зору на визначенні, уведеному Г.Ф. Шершеневичем, на думку якого, під

«неможливістю боржника до виконання зобов'язання розуміється таке положення боржника, при якому він виявляється не в змозі задовольнити пред'явлені до нього, повністю законні, вимоги зі сторони кредиторів» [1, с.77]. На наше переконання, хоча ця думка була висловлена більше ніж 100 років тому, її актуальність на сьогодні залишається незмінною.

Як зазначає Б.М. Поляков – банкрутство боржників є невід'ємною частиною майнового обороту. В результаті банкрутства юридичних осіб відбувається перерозподіл власності, майно переходить з одних рук в інші. Банкрутство – це не зло, як вважає більшість пересічних громадян. Саме процедура банкрутства відіграє важливу роль в економіці України. За допомогою такої процедури відбувається лікування «фінансово хворих» господарюючих суб'єктів чи їх ліквідація [2, с.10].

Визначення банкрутства міститься у Господарському кодексі України, відповідно до якого банкрутством вважається нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури (ч.2 ст.209).

Основу правового регулювання питань, пов'язаних із банкрутством сільськогосподарських підприємств становить Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-12 [3] (далі – Закон), що визначає банкрутство, як визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури (ст.1).

Боржником у справі про банкрутство сільськогосподарського підприємства, справедливо зауважує Т.О. Коваленко, має бути лише юридична особа – створена і зареєстрована у встановленому законом порядку [4, с.37]. Тобто, дія статей 44, 50 Закону не поширюється на фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність у сільському господарстві без створення юридичної особи,

особисті селянські господарства, підсобні сільські господарства промислових підприємств, що є їх структурними підрозділами.

Стаття 44 Закону визначає, що для цілей цього Закону під сільськогосподарськими підприємствами розуміються юридичні особи, основним видом діяльності яких є вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка яких від реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції складає не менше п'ятдесяти відсотків загальної суми виручки. Слід звернути увагу на те, що вказане визначення не відповідає поняттю «сільськогосподарський товаровиробник», яке міститься в інших законодавчих актах, зокрема, у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» однією із ознак такого суб'єкта є отримання ним річного валового доходу від сільськогосподарської діяльності у розмірі більше ніж 75 % загальної суми валового доходу.

Крім того, дія ст.44 Закону розповсюджується також на рибні господарства, риболовецькі колгоспи, виручка яких від реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) сільськогосподарської продукції та виловлених водних біологічних ресурсів складає не менше п'ятдесяти відсотків загальної суми виручки.

На наше переконання, для усунення суперечностей між нормативними актами, що містять визначення сільськогосподарського підприємства, у ст.44 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» варто внести зміни, відповідно до яких слід замінити показник, що характеризує виручку від реалізації вирощеної (виробленої, виробленої та переробленої) ним сільськогосподарської продукції з 50 % на 75 %.

Слід звернути увагу на те, що до сільськогосподарських підприємств може бути віднесено лише ті підприємства, які переробляють власно вирощену сільськогосподарську продукцію. Зокрема, Вищий господарський суд України у постанові від 22 травня – 05 червня

2002 р., (справа № 05-01/189/6-16«а»/10/7), звертає увагу на те, що здійснення виключно переробки сільськогосподарської продукції без її вирощування (виробництва) не є правовою підставою для внесення відповідного суб'єкта підприємницької діяльності до числа сільськогосподарських у розумінні Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [5]. Отже, визначений у чинному законодавстві особливий порядок банкрутства сільськогосподарських підприємств не застосовується до підприємств, які займаються лише заготівлею, збутом, постачанням чи переробкою сільгосппродукції.

У провадженні у справах про банкрутство як сільськогосподарських так і інших підприємств виділяють певні стадії. Зупинимося на окремих стадіях, які мають свою специфіку.

На стадії подання заяви до господарського суду та порушення провадження у справі про банкрутство сільськогосподарського підприємства, заяву, як правило, подає кредитор, але право боржника на подання такої заяви також передбачено законодавством. У разі, якщо справа порушується за заявою боржника, він разом із заявою має одночасно подати план санації.

У випадку із фермерським господарством, заяву про порушення справи про банкрутство може подавати голова фермерського господарства за наявності згоди усіх членів фермерського господарства (ч.2 ст.50 Закону).

Але, у ч.2 ст.50 Закону визначено, що заява підприємця-голови фермерського господарства про порушення справи про банкрутство подається в господарський суд за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства. Очевидно, що наведені положення цієї статті суперечить приписам ч.1 ст.1 Закону України «Про фермерське господарство», яка визначає, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання

прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону. Оскільки голова фермерського господарства не є підприємцем, то логічно ч.2 ст.50 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» викласти в такій редакції: «заява фермерського господарства, підписана головою, про порушення справи про банкрутство подається у господарський суд за наявності письмової згоди всіх членів фермерського господарства». При цьому, невідзначеним у законодавстві є порядок отримання вказаної письмової згоди членів фермерського господарства.

Ліквідаційна процедура сільськогосподарського підприємства розпочинається з моменту прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом. Її суть полягає в тому, що визнана судом заборгованість ліквідується шляхом продажу майна банкрута та проведення розрахунків по його боргам. Максимально допустима тривалість цієї процедури 18 місяців. Її здійсненням покладається на ліквідаційну комісію, а контроль за її діяльністю здійснює ліквідатор.

Ліквідатором у справах про банкрутство сільськогосподарських підприємств є фізична особа, яка організовує здійснення ліквідаційної процедури та забезпечення задоволення визнаних судом вимог кредиторів, та відповідно до вимог ч.1 ст.3-1 Закону має вищу юридичну або економічну освіту та не є зацікавленою особою щодо боржника та кредиторів. На нашу думку, справами сільськогосподарського підприємства, що припиняється у порядку процедури банкрутства, має керувати професійно підготована особа, тобто ліквідатором має бути особа, що має вищу юридичну або економічну освіту та не є зацікавленою особою щодо боржника та кредиторів, володіє спеціальними знаннями у галузі сільськогосподарського виробництва, а також має знання у галузі податків та зборів, управління суб'єктом господарювання.

Таким чином, на наше переконання, ст.44 Закону України «Про відновлення плато-

спроможності боржника або визнання його банкрутом» слід доповнити положенням, у якому визначити вимоги, що ставляться до ліквідатора у справах про банкрутство сільськогосподарських підприємств. Тобто, ліквідатором у справах про банкрутство сільськогосподарського підприємства може призначатися фізична особа, яка має вищу юридичну або економічну освіту та не є зацікавленою особою щодо боржника та кредиторів, має досвід роботи у галузі сільськогосподарського виробництва, а також має відповідні знання у галузі податків та зборів, управління суб'єктом господарювання.

На стадії розрахунку з кредиторами, якщо після задоволення усіх вимог кредиторів залишилося майно, розмір якого є достатнім, згідно із законодавством, для функціонування суб'єкта господарювання, і власник (власники) бажає продовжувати господарську діяльність, то таке сільськогосподарське підприємство вважається таким, що не має боргів і може продовжувати своє сільськогосподарське товаровиробництво. Слід зазначити, що з усіх видів сільськогосподарських підприємств вимоги до мінімального розміру статутного капіталу передбачені законодавством лише щодо акціонерних товариств. Так, згідно ст.14 Закону України «Про акціонерні товариства» [6] мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. Таким чином, для того, щоб сільськогосподарське акціонерне товариство продовжувало свою діяльність після задоволення усіх вимог кредиторів, розмір його статутного капіталу має залишитися не меншим за 1250 мінімальних заробітних плат. А для інших сільськогосподарських підприємств мінімальний розмір статутного капіталу фактично має бути не меншим однієї копійки.

Якщо ж господарський суд виявить, що ліквідатор не реалізував усі надані йому можливості для проведення якомога повного розрахунку з кредиторами або не використав

певні активи, то у такому разі виноситься ухвала про призначення нового ліквідатора для проведення ліквідаційної процедури.

За загальним правилом продаж будь-якого майна банкрута здійснюється на відкритих торгах і лише у разі надходження двох і більше пропозицій щодо придбання майна банкрута ліквідатор проводить конкурс (аукціон). Щодо ліквідаційної маси майна фермерського господарства, то його продаж має здійснюватися тільки за конкурсом, обов'язковими умовами якого є збереження цільового призначення сільськогосподарських об'єктів, що продаються. Така вимога є логічним продовженням правила збереження цільового і раціонального використання майна сільськогосподарського призначення. У випадку продажу об'єктів нерухомості, які використовуються з метою сільськогосподарського виробництва та є у власності сільськогосподарського підприємства, що визнано банкрутом, за інших рівних умов переважне право на придбання зазначених об'єктів належить сільськогосподарським підприємствам і фермерським господарствам, розташованим у даній місцевості [7, с.105]. На нашу думку, для усунення неточностей у законодавстві під розташуванням у даній місцевості слід розуміти адміністративно-територіальну одиницю, у якій зареєстроване відповідне сільськогосподарське підприємство.

На думку Б.М. Полякова «іншими рівними умовами» є випадки, коли покупець і суб'єкт переважного права запропонували однакову ціну об'єкта [8, с.189]. На наше переконання, продаж майна сільськогосподарського підприємства, що визнане банкрутом, має відбуватися на умовах конкурсу, а не аукціону. Тобто, при проведенні конкурсу покупці мають запропонувати якомога кращі умови використання зазначеного майна за призначенням. У іншому випадку можуть виникнути зловживання з боку осіб, що проводять аукціон. Адже незначна різниця у запропонованій ціні за об'єкти нерухомості сільськогосподарського підприємства надасть можливість придбати його несільськогосподарському підприємству чи будь-якій фізичній особі.

Особливим видом майна сільськогосподарських підприємств є об'єкти соціальної сфери села [4, с.43]. Відповідно до ст.31 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», об'єкти соціальної сфери, житлового фонду, у тому числі незавершеного будівництва, а також внутрішньогосподарські меліоративні системи підприємств, що не підлягають паюванню в процесі реорганізації цих підприємств та передані на баланс підприємств – правонаступників, підлягають безоплатній передачі до комунальної власності в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, звернення стягнення на об'єкти соціальної сфери, які перебувають у власності сільськогосподарського підприємства є неможливим, оскільки вони підлягають безоплатній передачі у комунальну власність. Причому, у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» відсутні спеціальні положення, щодо об'єктів соціальної структури села, що є у власності сільськогосподарського підприємства, яке визнане банкрутом та ліквідується.

Важливим при провадженні процедури банкрутства сільськогосподарського підприємства є вирішення питання стосовно долі земельних ділянок. Земельна ділянка, надана фермерському господарству у тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, використовується відповідно до Земельного кодексу України (ч.11 ст.50 Закону). У разі ліквідації сільськогосподарського підприємства у зв'язку з визнанням його банкрутом рішення щодо земельних ділянок, які є у власності такого підприємства, надані йому у постійне чи тимчасове користування, у тому числі на умовах оренди, приймається відповідно до Земельного кодексу України (ч.4 ст.44 Закону). Тому, у разі ліквідації фермерського господарства внаслідок визнання його банкрутом, земельна ділянка, яка використовувалася на підставі договору оренди повертається орендодавцю. На нашу думку, із аналізу ст.31 Закону України «Про оренду землі» це

положення є логічним і у випадку банкрутства інших видів сільськогосподарських підприємств.

При ліквідації сільськогосподарського підприємства у зв'язку з визнанням його банкрутом звернення стягнення на земельні ділянки, призначені для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, допускається у випадках, коли у цього підприємства (власника землі) відсутнє інше майно, на яке може бути звернене стягнення, якщо інше не запропоновано власником земельної ділянки (ч.2 ст.139 ЗК). При чому, як уже наголошувалося, у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначено, що питання щодо земельних ділянок, які є у власності сільськогосподарського підприємства, надані йому у тимчасове чи постійне користування вирішуються відповідно до Земельного кодексу України (ч.4 ст.44 Закону).

З аналізу норм Земельного кодексу України та Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» стосовно земельних ділянок, що перебувають на праві власності, постійного або тимчасового користування у сільськогосподарському підприємстві під час процедури банкрутства вбачається, що існує певна колізія. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» є спеціальним нормативно-правовим актом, що регулює питання банкрутства сільськогосподарських підприємств, але при регулюванні земельних відносин відсилає до норм Земельного кодексу України. Земельним кодексом України встановлено, що землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам (ч.5 ст.22 ЗК). Отже, по-перше, виникає питання про можливість придбання при ліквідації сільськогосподарського підприємства земельних ділянок сільськогосподарського призначення іноземним громадянином, особою без громадянства або іноземною юридич-

ною особою, які взагалі не можуть мати у власності земельні ділянки вказаної категорії.

Крім того, п.15 перехідних положень Земельного кодексу України зазначає, що до 01.01.2013 р. не допускається:

- купівля-продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім викупу (викупу) їх для суспільних потреб;

- купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та викупу (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб.

Угоди (у тому числі довіреності), укладені під час дії заборони на купівлю-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв), в частині їх купівлі-продажу та іншим способом відчуження, а так само в частині передачі прав на відчуження цих земельних ділянок та земельних часток (паїв) на майбутнє є недійсними з моменту їх укладення (посвідчення).

Таким чином, законодавець у нормативному акті загальної дії, забороняє відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення у разі ліквідації сільськогосподарського підприємства, а у спеціальному нормативно-правовому акті таку можливість передбачає. Проте, зважаючи на те, що Земельний кодекс України має вищу юридичну силу по відношенню до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», то застосування у даному випадку підлягає Земельний кодекс України.

Отже, на даному етапі розвитку земельного та аграрного законодавства є неврегульо-

ваними питання стосовно долі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що перебувають у приватній власності сільськогосподарського підприємства при провадження по справі про його банкрутство. Зважаючи на викладене, на період дії у земельному законодавстві заборони на відчуженню земельних ділянок сільськогосподарського призначення можливість здійснення процедури банкрутства сільськогосподарськими підприємствами, що мають у власності землі сільськогосподарського призначення, є обмеженою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шершеневич Г. Ф. Учение о несостоятельности / Г. Ф. Шершеневич. – Казань, 1890. – 461 с.
2. Поляков Б. Принципи інституту банкрутства / Б. Поляков // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 1. – С. 6–10.
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : від 14.05.1992 р., № 2343-XII // ВВР України. – 1992. – № 31. – Ст. 440.
4. Коваленко Т. О. Правове регулювання банкрутства сільськогосподарських підприємств / Т. О. Коваленко // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 5. – С. 36–45.
5. Постанова Вищого господарського суду України : від 22.05–05.06.2002 р., № 05-01/189/6-16«а»/10/7 // Законодавство України про банкрутство та судова практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v10_7600-02.
6. Закон України «Про акціонерні товариства» : від 17.09.2008 р., № 514-VI // ВВР України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
7. Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
8. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» : науч.-практ. комментарий / Б. М. Поляков ; под общей ред. Д. Н. Притыки. – К. : Издат. «Ін Юре», 2003. – 189 с.

Покальчук М. Ю. Правові питання припинення діяльності сільськогосподарських підприємств внаслідок визнання їх банкрутами / М. Ю. Покальчук // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 574–579 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12pmjvib.pdf>

Досліджено особливості припинення діяльності сільськогосподарських підприємств та окремо фермерських господарств внаслідок визнання їх банкрутами.

Покальчук М.Ю. Правовые вопросы прекращения деятельности сельскохозяйственных предприятий вследствие признания их банкротами

Исследованы особенности прекращения деятельности сельскохозяйственных предприятий и отдельно фермерских хозяйств вследствие признания их банкротами.

Pokalchuk M.U. Legal Termination of Farms Due to the Recognition of Their Bankruptcy

The features of the termination of agricultural enterprises and individual farmers due recognition of their bankruptcy are researched.